

değiştirilmesine gerek duyulması gibi birtakım hususlar bir yana bırakılacak olursa eser, Arapça yazılmış literatür alanındaki başvuru kitaplarının en önemlilerinden biridir. Müellifin kendi özel nüshası üzerinde çeşitli tashihler yaptığı bilinmekteyse de bu çalışma yayımlanmamıştır. Fuat Sezgin'in konulara göre düzenlediği *Geschichte des arabischen Schrifttums* adlı eseri, *Geschichte der arabischen Litteratur*'un eksiklerini tamamlaması, daha doğru ve yeni bilgiler ihtiva etmesi bakımından ondan çok daha mükemmeldir (bk. GESCHICHTE des ARABISCHEN SCHRIFTTUMS).

Brockelmann hayatta iken bu hacimli eserin Arapça'ya tercüme çalışmaları başlamış ve Abdülhalim en-Neccâr tarafından *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* adıyla yapılan ilk üç ciltlik tercüme 1959-1962 yılları arasında, onun vefatı üzerine Seyyid Ya'küb Bekir ve Ramazan Abdüttevâb tarafından gerçekleştirilen üç ciltlik tercüme de 1975-1977 yıllarında Kahire'de yayımlanmıştır. Her iki tercümede aynı yöntem uygulanarak eserin asıl ve ek ciltlerindeki bilgiler birleştirilmiş ve dipnotlarda ilk üç ciltte "yıldız" işaretiyle, diğer üç ciltte de "mütercim" ibaresiyle belirtilen çeşitli ilâveler yapılmıştır. Bunlar yazmaların neşri, verilen bilgi ve biyografilerle ilgili bazı kaynak ve referansların eklenmesi, birtakım terim ve deyimlerle gerek görülen isim, lakap ve nisbelerin açıklanması, muhtasar biyografilere yazarın vefat yeri ve tarihinin ilâve edilmesi ve çeşitli yanlışlıkların, iltibasların düzeltilmesi gibi konulara dair kısa notlardır. Daha sonra Mahmud Fehmî Hicâzî'nin yönetiminde oluşturulan ve kendisiyle birlikte Ömer Sâbir Abdücelil, Garîb Muhammed Garîb, Hasan Mahmud İsmail, Abdülhalim Mahmud Ahmed, Muhammed Avnî Abdurrauf, Said Hasan Buhayrî ve Seyyid Yakub Bekir'in yer aldığı bir heyet eserin tercümesini bitirmiş (1987) ve tamamına yakın bir kısmı yayımlanmıştır (I-IX, Kahire 1992-1995). Daha önce yayımlanan altı cilt, bu neşrin ilk üç cildini oluşturmaktadır. Muhammed Hamîdullah tarafından, yine asıl ve ek ciltlerin birbirine karıştırılması suretiyle Haydarâbâd Osmaniye Üniversitesi adına yapılan Urduca çevirinin neşri de şimdiye kadar gerçekleştirilememiştir. Corcî Zeydân'ın, *Târîhu'âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye* adlı eserinde metot, muhteva ve kronolojik tertip itibarıyla *Geschichte der arabischen Litteratur*'dan etkilendiği görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

Brockelmann, *GAL* (Ar.), I, mütercim in önsöz; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrihün*, Kahire 1980, II, 424-430; Abdüsettar el-Halvecî, *Medhal li-dirâseti'l-merâci'*, Kahire 1403/1983, s. 93-97; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-'ilmî*, Cidde 1983, s. 169-170; Ma'a'l-Mektebe, s. 25-36; Bedevî, *Meusû'atü'l-müsteşrihîn*, s. 57-66; Hatîb ed-Dürriyye, *Fehârisü'l-'Arabiyye li-kitâbi Târîhi'l-edebi'l-'Arabî*, Halep 1984; Şevkî Ebû Halîl, *Carl Brockelmann*, Dimaşk 1408/1987, s. 16-17; Mahmûd Hamdî Zakzûk, *el-İstîsrâk ve'l-halfiyetü'l-fikriyye li's-sûrâ'i'l-ğadârî*, Kahire 1409/1989, s. 79-81; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Müsteşrihüne'l-Alman*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-cedîd), I, 156; Georges Vajda, "Notes sur la Geschichte der arabischen Litteratur de C. Brockelmann", *JA*, CCXXXVIII (1950), s. 225-236; CCXL (1952), s. 1-36; *MMIADm*, XXXI/3 (1956), s. 504-508; B. Spuler, "Carl Brockelmann 1868-1956", *Isl*, XXXIII/1-2 (1957), s. 157-160; J. W. Fück, "Carl Brockelmann (1868-1956)", *ZDMG*, sy. 108 (1958), s. 1-13; *MMLA*, XXIV (1969), s. 12-16; Muhammed Hamîdullah, "Carl Brockelmann (1868-1956)", *İTED*, VIII/1-4 (1984), s. 243-248; Nuri Yüce, "Brockelmann, Carl", *DİA*, VI, 335-336.

MEHMET KANAR

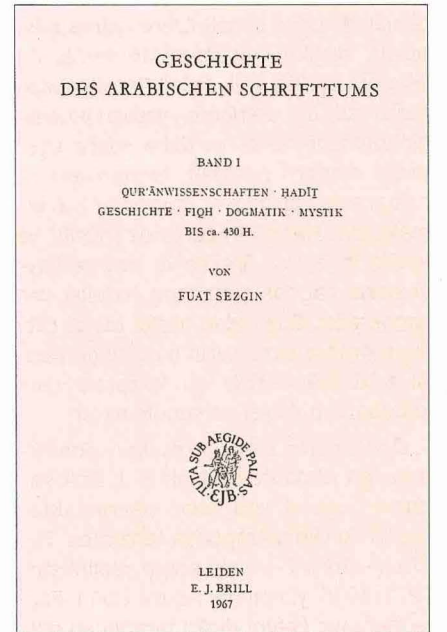
GESCHICHTE des ARABISCHEN SCHRIFTTUMS

Fuat Sezgin'in
Arapça yazma eserler
literatürüne dair kitabı.

İslâm medeniyeti tarihinin başlangıcından itibaren gelişmiş naklî ve aklî ilimlere ait literatürünü konu edinen *Geschichte des arabischen Schrifttums* (GAS), bir Türk âlimi olan Fuat Sezgin'in Frankfurt'ta yürüttüğü geniş kapsamlı araştırma ve yayın projesinin henüz tamamlanmamış ürünüdür. Bu büyük çaplı eserin, XI. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki dönemi içine alan ilk dokuz cildi yayımlanmış olup (Leiden 1967-1984) XI-XVIII. yüzyıllar arasını ihtiva etmesi planlanan beş ciltlik ikinci kısmı ise hazırlık safhasındadır. Şimdiye kadar yayımlanan ciltlerin konuları şunlardır: I. cilt (1967) Kur'an ilimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelâm, tasavvuf; II. cilt (1975) şiir; III. cilt (1970) tıp, eczacılık, zooloji, veterinerlik; IV. cilt (1971) simya, kimya, botanik, tarım; V. cilt (1974) matematik; VI. cilt (1978) astronomi; VII. cilt (1979) astroloji, meteoroloji ve bununla ilgili disiplinler; VIII. cilt (1982) lugat ilmi; IX. cilt (1984) gramer. Hazırlanmakta olan ciltler ise temel İslâmî ilimlerin yanı sıra edebiyat, fizik, teknoloji, coğrafya, felsefe, mantık, ahlak ve siyaset dallarına ait literatürü konu edinecektir.

Geschichte des arabischen Schrifttums'u başlangıçta Carl Brockelmann'ın *Geschichte der arabischen Litteratur* adlı eserine, özellikle İstanbul kütüphanelerindeki yazmalar bakımından bir ek olarak tasarlayan Fuat Sezgin daha sonra fikrini değiştirmiş ve bir ölçüde ondan da faydalanmakla birlikte tamamen yeni ve müstakil bir eser hazırlamaya girişmiştir. Sonuç olarak kitap, dünya kütüphanelerindeki Arapça yazmaların basit bir bibliyografik dökümü olmaktan çıkmış ve gerektiğinde derinlemesine tahlillere yer veren bir İslâmî ilimler tarihine dönüşmüştür. Fuat Sezgin hem ilim dalları için yazdığı mukaddimelerde, hem de İslâm ve tevarüs ettiği Helenistik çağ ilimler tarihinin ünlü şahsiyetleri üzerinde yoğunlaştırdığı incelemelerinde yöntem olarak bir ilim tarihçisi gibi çalışmış ve modern araştırmaların ışığında kaleme aldığı bu bölümleri yaygın kanaatleri değiştirebilecek yeni malzemelerle desteklemiştir. *Geschichte des arabischen Schrifttums*'un aynı zamanda kapsamlı bir ilimler tarihi olma özelliği, onun ilk yazılış amacı doğrultusunda erken dönemde kaleme alınan Arapça yazmalar literatürünün eksiksiz bir dökümünü verme çabasını ikinci plana itmemiş, eserde Brockelmann'ın ortaya koyduğu yazmalara bir-

Geschichte des arabischen Schrifttums'un ilk cildinin kapak sayfası (Leiden 1967)

çok ilâve yapıldığı gibi günümüze kadar tanınmadan kalmış ya da müellifi belirlenememiş çeşitli eserler de gün ışığına çıkarılarak araştırmacıların bilgisine sunulmuştur. Bu muhteva ile araştırmacılara önemli miktarda malzeme verirken aynı zamanda yeni araştırmalar yapmalarına imkân sağlayacak yeni ufuklar da açılmıştır. Nitekim erken döneme ait bu kapsamlı literatür taramasının geriye doğru götürüldükçe kendiliğinden yeni yorumlara yol açtığı görülmektedir. Meselâ ilk dönem hadis literatürü meselesi ele alındığında hadis yazımının sanıldığından - özellikle de şarkiyatçıların sandığından - çok daha gerilere gittiği anlaşılmakta, yahut söz gelimi Câbir b. Hayyân'ın dayandığı Helenistik literatür ele alındığında bu kültürün İslâm dünyasına bilinenden çok daha erken bir dönemde girmeye başladığı ve tercüme faaliyetinin de VII. yüzyıla kadar çıkarıldığı müşahede edilmektedir.

Eserde her ilim dalı için tarihî malzemenin elverdiği ölçüde uygulanan genel plan şöyledir: Önce o ilme ait tedvîn tarihî modern araştırmaların ışığında incelenmekte, ardından kronolojik esasa göre Emevî ve Abbâsî dönemi müellifleri ele alınmakta (yaklaşık 430'a [1038] kadar), daha sonra her birinin hal tercümesi verilip arkasından da ondan bahsedilen klasik ve modern kaynaklar belirtilmektedir. Müelliflere dair bu bölüm gerektiği durumlarda hacimli bir monografîye dönüşmekte ve özellikle incelenen kişinin ilim tarihindeki yeri ve önemi aydınlatılmaktadır. Bunun arkasından eserlerine geçilerek bunların yeni bulgular da dahil olmak üzere yazma nüshaları, şerhleri, muhtasarları verilip bu eserlere öteki klasik müelliflerce yapılan atıflar yahut o eserlerden yapılan iktibaslar kaydedilmekte ve daha sonra eğer varsa modern neşirleri, tercümeleri ve haklarında yapılmış araştırmalar tanıtılmaktadır. Her cildin sonunda müellif ve eserlerin, ayrıca Grekçe ve Latince kaynaklarla çağdaş yazarların indeksi yer almaktadır. Bunlardan başka çeşitli ciltlerde Arapça yazmaların bulunduğu dünya kütüphaneleriyle bu kitaplara dair katalogların listesi de sunulmuştur.

Geschichte des arabischen Schrifttums'un Almanca orijinali E. J. Brill Yayınevi (Leiden) tarafından çıkarılmaktadır. İlk iki cildin Arapça'ya tercümesi *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî* adıyla yapılmıştır. 1977-1978 yıllarında Fehmî Ebû'l-Fazl ve Mahmûd Fehmî Hicâzî tarafından çev-

rilen bu ciltler, el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmmeme li'l-kitâb adlı kuruluşun finansmanıyla Kahire'de yayımlanmış, daha sonra bu projenin yürütülmesini, 1978 yılında İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi ile Melik Suûd Üniversitesi (eski Riyad Üniversitesi) üstlenmiş ve 1983'te İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi tarafından tekrar ele alınan I. ciltle (dört cüz) II. cildin (beş cüz) ilk üç cüzü aynı adla yayımlanmıştır. Bunların tercümesi Mahmûd Fehmî Hicâzî imzasını, 1984 yılında çıkan II. cildin dört ve beşinci cüzlerinin tercümesi ise Araf Mustafa imzasını taşımaktadır. Abdullah b. Abdullah Hicâzî tarafından tercüme edilen IV. (1986) ve VII. (1410) ciltler Melik Suûd Üniversitesi, Araf Mustafa tarafından tercüme edilen VIII. cilt de (iki cüz, 1988) Muhammed b. Suûd Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, I-IX, Leiden 1967-84; a.m.f., GAS (Ar.), I/1, mütercim in sunuşu, s. 5-6, F. Sezgin'in mukaddimeleri, s. 7-16; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleymân, *Kitâbetü'l-bahşi'l-'ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 171-173; Ma'a'l-Mektebet, s. 37-39.

İSMAİL BALIÇ

GEVÂLİYÂR

(گواليار)

Hindistan'da eski bir ricalık ve emirlik merkezi.

Bugün Medya Pradeş eyaletinde kendi adını taşıyan ilin merkezi olup tarihî Hindistan'ın en önemli yollarından birinin üzerinde ve yaklaşık 90 m. yüksekliğindeki sarp bir kayalığın tepesinde bulunan bir kalenin etrafında teşekkül etmiştir. Kale Hindistan'ın en eski ve en zor ele geçirilen kalelerinden biri olmasıyla ünlüdür; çeşitli efsane ve destanlarda adına rastlanır. Mevcut tarihî bilgilere göre bölgenin ilk hâkimleri, VI. yüzyılda Gupta yönetimine kısmen son veren Toramana ile oğlu Mihirkula'dır.

1022 yılında Gazneli Mahmud XV. Hint Seferi'ne çıkıp on üçüncü seferde elinden kaçırdığı Kâilincâr Racası Ganda'nın üzerine yürüdüğünde önce ona bağlı olan Gevâliyâr (Gwalior) Kalesi'ni kuşattı. Müslüman saldırısına ancak dört gün direnebilen racanın Gazneli Mahmud'a tâbiyetini bildirerek otuz beş fil vermesi karşılığında kuşatma kaldırıldı. Kalenin fethi, Delhi Sultanı Kutbüddin Aybeg tarafından 1196 yılında gerçekleştirildi.

Tahta çıkmadan önce İltutmuş'ın getirildiği ilk bölgesel yöneticilik de Gevâliyâr emirliğiydi. Anlaşıldığına göre Türkler burayı kaybetmiş, ancak 629'da (1231) İltutmuş tekrar fethettiği Gevâliyâr'a kadı, katvâl ve emir-i dâd tayin edilmiştir. Kadın emir Raziyye (1236-1240) Timur Han kumandasındaki bir orduyu Gevâliyâr'a gönderdi. Müdafaa edilemez duruma gelen kale Cehâr Dev'â'ya terkedildi. 1251 yılında, o sıralarda Delhi Sultanı Nâsirüddin Mahmud Şah'ın veziri olan Balaban Gevâliyâr'a karşı güçlü bir orduyla hücumla geçtiyse de kalıcı bir başarı elde edemedi. Zira basılan sikkelerden tesbit edildiğine göre Gevâliyâr en az 1259 yılına kadar zaman zaman bağımsız kalmıştır.

Timur'un istilâsı sırasında (1398) bölgede çıkan karışıklıklardan faydalanan Tûnvâr (Tonwar) Racpütleri Gevâliyâr'ı ele geçirdiler. 1488 yılında Sultan Behlül-i Lûdî kaleye yürüdü ve Raca Mân Singh'i teslim olmaya zorladı. Ancak racanın yıllık vergi ödemeyi kabul etmesiyle kuşatmadan vazgeçti. İskender-i Lûdî idare merkezini Agra'ya taşıdığı sırada gücünü etrafa yayabilmek için Gevâliyâr'ı da hâkimiyetine almayı düşündüyse de istediği hedefe ulaşamadı. Mâl-vâ, Kanpûr ve Delhi hâkimlerinin Gevâliyâr'a sık sık hücum etmelerine rağmen Tûnvâr Racpütleri 1518 yılına kadar kaleyi ellerinde tutmayı başardılar. 1518'de kale İbrâhim-i Lûdî tarafından kuşatıldı, fakat başarı elde edilemedi. Bâbü, Panipat'taki zaferinden sonra Afgan prensliklerine doğru yöneldiğinde Tatar Hanı Sâreng Han'ın kaleye ve etrafındaki yerlere hâkim olduğunu gördü. Ancak Şüttâriyye şeyhi Seyyid Muhammed Gâvs'ın yardımlarıyla Gevâliyâr üzerinde hâkimiyet kurmayı başardı. 1528 yılında Bâbü Şah Gevâliyâr'ı ziyaret etti ve oradaki görkemli yapılar-

Gevâliyâr şehir surlarının ana girişi - Hindistan

